

Генералмајор **ИВАН БОЖИЋ**

СРЕДОЗЕМЉЕ

(Кратак историки и геополитички осврт)

Средоземље обухвата Средоземно Море и оне области његових прибрежних држава које су орографски, хидрографски, климатски и привредно непосредно везане за њега. Пошто Југославија на Јадранском Мору, које уствари претставља велики залив Средоземног Мора, држи обалу од око 1.600 км дужине, она добрим делом своје територије припада Средоземљу. Због тога је природно да и Средоземно Море и све што се на њему догађа има веома велики значај и за нашу земљу.

Једна од битних карактеристика Средоземља је у томе што су скоро све његове прибрежне области оштро отсечене од свог залеђа планинским, често и високопланинским ланцима, или пространим пустињама (скица 1). Велики део ових ланаца протеже се паралелно са обалом у непосредној близини мора у које често пута стрмо падају са својим скоро усправним литицама. Најизразитији пример ове појаве имамо на нашем делу обале код планина Велебит и Биоково, затим на француској и италијанској Ривијери. Одвојеност залеђа од морске обале појачана је на неким местима тиме што се иза прибрежних планина простиру пустиње (Сириска Пустиња позади планинског ланца Либанон, Арапска Пустиња), а крш на нашим Динарским Планинама.

Велика јужноевропска полуострва (Пиринејско, Апенинско и Балканско) одвојена су од осталог дела европског континента високопланинским ланцима од преко 3.000 м (Пиринеји, Алпи, Динарске и Родопске Планине), док је њихова унутрашњост, такође, испуњена планинама које упућују прибрежно становништво и његова насеља ка морској обали и на море.

Због такве орографске одвојености од европског, афричког и малоазиског залеђа, Средоземно Море личи на огроман амфитеатар, чији гледаоци концентрично гледају у њега, леђима окренути ка унутрашњости помених континената.

У **Старом веку** Средоземље је у току више од 1.000 година било позорица и центар светских политичких, привредних и културних збивања, а Средоземно Море играло је улогу светског мора. Ту је настала, развила се и одатле у све стране зрачила култура европских народа.

Средоземље је увек снажно привлачило многе народе који су се налазили у дубини континената, и у исто време из њега је према континентима стално потицала културна снага и политичка експанзија. Оно је често било

азиска сеоба која је у току XI и XII века из Централне Азије довела Селџуке, а Турке у XIII и XIV веку. Све ове снажне најезде народа, осим последње, Византија је вешто задржала, а делом и одбила, иако уз губитак већих територија. Најзад, 1453 године, када су Турци заузели Цариград, Византија је коначно пропала.

Арапи су предузели продоре ка Средоземном Мору, освајајући постепено од 622 до 750 године Сирију и Египат, а потом и целу обалу Северне Африке и Шпанију. Иако су владали Сицилијом, Сардинијом, Калабријом и ушћем реке Роне, њихова владавина није никада носила средоземно-поморски карактер. Због тога је и њихов напад на Европу, углавном, уследио сувоземним правцем преко Гибралтара и даље преко Пиринејског Полуострва.

Турци су још у XIII веку допрли до обала Егејског Мора. Од тог доба они су стално нападали на Византију, отимајући јој постепено делове територије и на азиској и на европској страни. И они су, као и Арапи, били углавном оријентисани на континентална завојевања, те су и своје нападе на европски континент изводили сувоземним правцем преко Дарданела. При томе им није много сметала слаба и трула Византија. Они су поред ње продирали дубоко у Балканско Полуострво и већ 1389 године водили битку на Косову, док су Цариград заузели тек 1453 године.

Поред Византије у Средњем веку играли су значајну улогу и поједини градови, као: Венеција, Ђенова, Пиза и Дубровник, који су успели да изграде своје јаке трговачке, а неки и ратне флоте.

Слабљење моћи градова у Средоземном Мору и њиховог политичког и трговачког значаја настало је после открића Америке 1493 године, а нарочито од 1497 године, када је португалски морепловац Васко де Гама открио пут око Рта Добре Наде. Открићем Америке светско политичко тежиште прешло је из Средоземног Мора на Атлантски Океан и на земље које су му делимично или у целини припадале, као Енглеску, Француску, Шпанију и Холандију. Открићем морског пута око Рта Добре Наде, Средоземно Море изгубило је ранији значај који је као пловидбени пут имало за везу Истока са Западом, тј. као пут којим се сва роба која је долазила са Истока преносила у луке источног базена Средоземног Мора (караванским путевима од Персиског Залива и Црвеног Мора преко Сирије и Арабије). Тако је трговачки саобраћај између Јужне Азије и Европе пренет са сувоземног на пловидбени пут око Рта Добре Наде, који је, иако знатно дужи, био много сигурнији.

У Новом веку, у Средоземљу је поново дошло до значајних промена, које су настале због тога што је још крајем Средњег века почело спајање малих политичких, привредних и културних целина у веће заједнице, чиме је ударен темељ за стварање великих националних држава. Тај процес продужио се кроз XVIII и XIX век, па чак и до данас. Осим тога, просецањем Суецког Канала, Средоземно Море поново је постало светски пловидбени пут, на који се поново вратио већи део саобраћаја између Јужне Азије и Далекосточног Истока и Европе са обилазног јужно-афричког пловидбеног пута. Најзад, промене су настале и услед стварања великих колонијалних држава и империја које су имале своје колоније или нарочите интересе у Средоземном Мору.

Стварањем великих националних држава, ишчезавале су мале државе и самостални градови, а на њихово место појављивале су се на Средоземљу веће, културно и привредно значајније и војно-политички јаче географске и политичке целине, које су апсорбовале све снаге ранијих малих држава. Тако су се постепено појављивале уједињене јаче државе, као: Шпанија, Француска, Италија, Југославија и Грчка. Природно је да су такве државе биле много способније да бране своје интересе у Средоземном Мору него мале градске републике: Тир, Сидон, Ђенова, Венеција, Дубровник, итд.

Шпанија је до XVI века била заузета борбом за ослобођење од Мавара и за уједињење у једну државу појединих самосталних земаља — Кастилије, Арагоније, Каталоније и Валенције. После открића Америке, она је своје главне напоре усмерила на запад, преко Атлантског Океана, на освајање ново-откривеног континента. У исто време, услед династичких родбинских веза са Аустријом, била је увучена у заплете и ратове у континенталној Европи, тако да није обраћала довољно пажње Средоземном Мору. Од пропасти Шпанске армаде, 1588 године, почиње опадање Шпаније као светске силе, тако да од тог доба није више важила као јак међународни чинилац.

Од важнијих војно-поморских лука и упоришта, које Шпанија држи у својим рукама, треба истаћи градове Аликанте и Картагену на шпанској обали, затим Балеарска Острва и Шпански Мароко са поморским базама Цеутом и Мелилом. Положај Балеара је од нарочитог значаја не само за Шпанију, већ и за Француску, јер лежи бочно од француског пловидбеног пута Марсељ—Алжир.

Француска, као и свака друга прибрежна држава, има својих интереса у Средоземном Мору, само што су ти интереси још много већи, пошто се она ту појављује и као колонијална држава. Иако је Француска географски више оријентисана према Атлантском Океану, она је у много већој мери заинтересована у Средоземном Мору но што би се то могло закључити на први поглед, према сразмерно малој дужини њене средоземне обале. За разлику од југословенских или турских прибрежних области, француско приморје није тако оштро отсечено од свога залеђа. Тако, например, Француска је спојена са Средоземним Морем долином Роне, која се према југу широко отвара. Због тога су Французи тим путем са севера лако продирали у Средоземље, пошто на његовој читавој дужини (почев од Северне Француске, па до ушћа Роне) нема неких већих орографских препрека.

У области Средоземног Мора Француска држи неколико важних тачака и територија, као: Марсељ, Тулон, Корзику и територије у Северној Африци. Марсељ је њена највећа трговачка лука а уједно и највећа у Средоземном Мору уопште, док је Тулон најважнија ратна лука на француској средоземној обали. Корзика, која је као клин увучена између Лигуриског и Тиренског Мора, влада морским пролазом између Корзике и Сардиније и претставља одличну ваздухопловну базу за дејство у овоме делу Средоземног Мора. Од територија у Северној Африци, Француска држи Алжир, Тунис и Мароко. Она је 1830 године освојила Алжир, који је постао база за њену даљу експанзију у Северној Африци, а 1881 године освојила је и Тунис. Француски Мароко има само мали део средоземне обале, а већим делом лежи на атлантској обали.

Као колонијална сила Француска је у Средоземном Мору заинтересована из саобраћајних и из војничких разлога. Саобраћај са њеним поседима у Индиском Океану одвија се кроз Суецки Канал, док пут ка огромном комплексу њених Афричких поседа — колонија и протектората полази из Марсеља и пресеца западни базен, углавном правцем север—југ. Због великог значаја који северно-афричке територије претстављају за Француску, она је своју главну пажњу сасредила на западни базен Средоземног Мора, где је тражила превласт на мору и апсолутну сигурност својих поморских веза. У Првом и Другом светском рату те везе су за Француску биле од пресудног значаја, јер су Тунис, Алжир и Мароко претстављали њене огромне привредне и људске резервоаре.

Њене главне поморске ратне луке у западном базену — Тулон и Бизерта (у Тунису) у вези са Корзиком — образују значајан поморско-стратегички троугао. Сем тога она има још низ других војно-поморских база, а у изградњи је и велика ратна лука Мерс ел Кебир код Орана (Алжир). Па и поред тога, Француска није могла да обезбеди доминацију у западном базену. Јужни део западног базена пресеца велики британски пловидбени пут Гибралтар—Малта—Суец; на боку источно од линије Марсељ—Алжир, лежи италијанско острво Сардинија, а на западу шпанска Балеарска Острва, тачно на пола пута од Марсеља до Алжира.

Треба истаћи нарочито повољан географски положај ратне луке Бизерте, јер онај који држи Тунис са Бизертом може да контролише саобраћај између источног и западног базена.

У циљу бржег, лакшег и сигурнијег повезивања француске атлантске и средоземне флоте постоји идеја да се изгради канал од Бордоа реком Гароном до места Нарбон, којим би се Бискајски Залив везао са Средоземним Морем, тако да би се француска флота могла померати по унутрашњој знатно краћој линији, обилазећи Гибралтар.

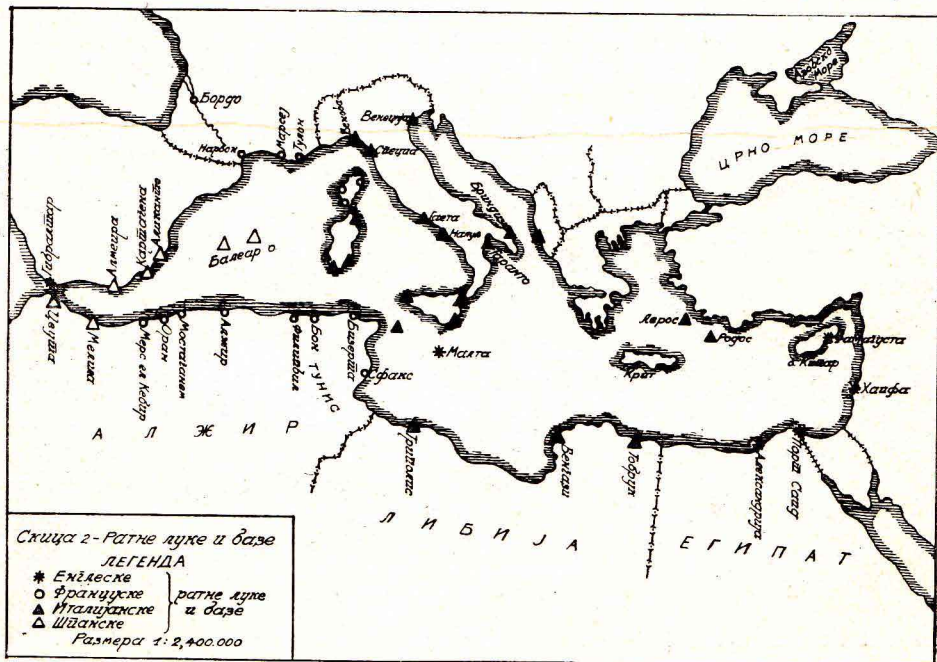
У источном базену Средоземног Мора Француска нема неких нарочитих војно-стратегичких интереса, откако је Сирија постала независна држава, сем луке Триполиса, у којој се завршава нафтовод који води из Ирака.

Географски положај Италије, која је чисто медитеранска земља, знатно се разликује од положаја Шпаније и Француске, које су само једном својом страном окренуте Средоземном Мору, а другом се ослањају на Атлантски Океан. Италијанско копно, које се од европског тупа издвојило у облику чизме и далеко на југ увукло у Средоземно Море, може да послужи као погодна база за вођење активне политике у Средоземљу. Пошто се Јадранско Море протеже далеко на север поред источне италијанске обале, могуће је обављати поморски саобраћај непосредно до сувоземних комуникација које воде у Средњу Европу. Због тога је и природно што је Рим у Старом веку искористио тако повољан централан географски положај италијанског копна. Од друге половине XIX века до најновијег доба у Италији се појављује тежња за поновним оживљавањем и спровођењем улоге старог Рима у Средоземљу. Међутим, такве амбиције нису биле у складу ни са њеном снагом нити са постојећим географско-стратегичким приликама¹⁾. Данашња Италија је густо насељена и сиромашна,

¹⁾ Италија је завршила своје уједињење углавном 1870 године, ликвидацијом папске државе и уласком италијанске војске у Рим. Ван Италије остало је још нешто

нарочито у стратеским сировинама потребним за вођење модерног рата. Она има мало гвожђа, још мање угља, мало или нимало нафте. Због тога је принуђена да те, као и остале основне сировине, увози обично морским путем, и то највећим делом из земаља изван Средоземља. Осим тога, Италија може изаћи на океане само кроз Суец и Гибралтар које контролише Британија. С друге стране, труп Италије претставља дугачко и уско полуострво на коме ниједно место није удаљено од мора више од 150 км, тако да је веома осетљива према блокади и изложена нападима са мора и из ваздуха.

Припремајући се за извршење свога опсежног колонијалног плана, фашистичка Италија је изграђивала поморске базе и луке (види скицу 2)



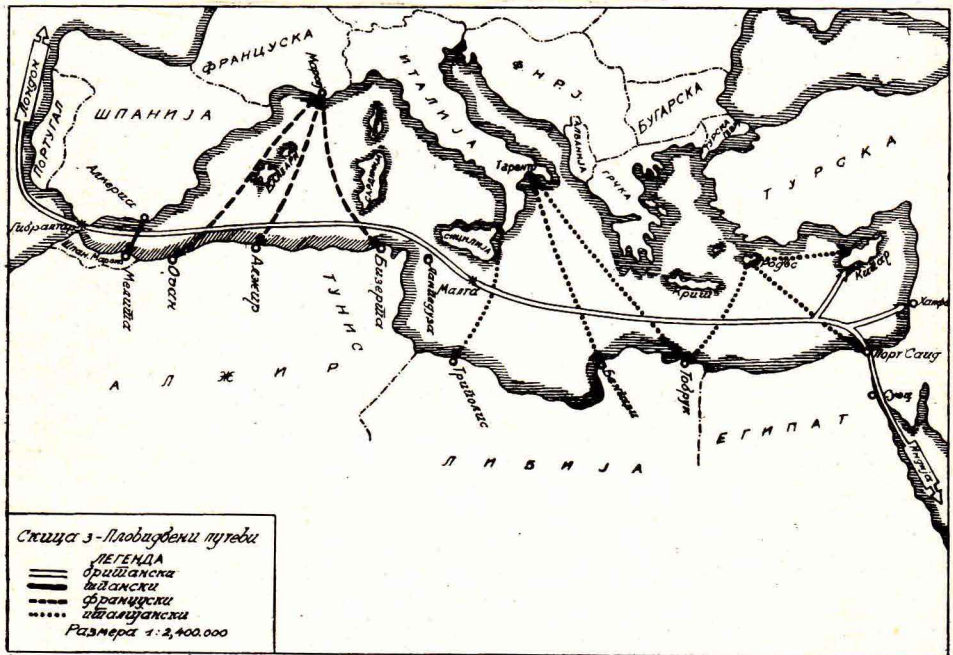
Италијана у Аустрији и у Француској. Али пошто није било изгледа да се на овим странама може ма шта учинити у догледно доба, Италија је почела помишљати да своју политику усмери више ка мору и преко мора.

Када је крајем XIX века одлучила да води колонијалну политику, морала се задовољити Еритрејом и Сомалијом (1884 — 1885). Покушај освајања Абисиније завршио се тешким поразом италијанске војске код Адуе (1896). Од 1911 — 1912 године Италија заузима од Турске прекоморске територије у Северној Африци — Либију са Триполитанијом и Киренајком и у Егејском Мору групу острва Додеканез.

И у току Првог и Другог светског рата Италија је покушавала да продере на Балканско Полуострво (Лондонски пакт 1915 године) заузимајући наше територије, затим Албанију 1939 године и покушајем заузимања грчке територије. Њена експанзионистичка политика проширивала се и у Африци нападом и окупацијом Абисиније 1935 — 1936 године. Иако је у току Другог светског рата изгубила све своје колоније и протерана са Балкана, Италија још није извукла никакве историске поуке, већ данас у њој поново оживљавају иредентистичке и империјалистичке тежње, нарочито на рачун наше земље.

на својим обалама, на острву Пантеларији и на острвима Леросу и Родосу у групи Додеканеза. У том циљу она је окупирала Албанију, а на североафричкој обали изградила луке Триполис, Бенгази и Тобрук, као и обалски пут „Литорана Либлика“.

Оваквим распоредом поморских и ваздушних база Италија је била у могућности да својим ваздушним и поморским снагама снажно дејствује како у центру Средоземног Мора, тако и према његовим излазима — Гибралтару и Суецу. За такве задатке она је градила и своју флоту, при чему је, с обзиром на мала отстојања између појединих база, тежила да постигне што већу брзину на рачун смањења дебљине оклопа. Њени најважнији пловидбени путеви у Средоземном Мору везивали су италијанске луке са лукама на афричкој обали: Триполисом, Бенгазијем и Тобруком, који су се, слично као и француски путеви, протезали од севера ка југу и укрштали се са британским медитеранским пловидбеним путем (види скицу 3).



У Другом светском рату Италија је изгубила све своје колоније. На тај начин пропали су и сви њени фантастични планови о поновном успостављању Римске Империје и претварању Средоземног Мора у италијанско „Mare nostrum“. Сада се Италија налази тамо где је била 1884 године. Још од свога уједињења она стално болује од неких слабости (недостатак капитала за стварање основе за развој јаке индустријализације, недостатак енергетске и сировинске базе, недовршена буржоаска револуција и јаки остаци феудализма, врло јака експлоатација радничке класе од стране капиталиста и, у вези с тиме, врло низак стандард најнижих народних слоје-

ва), које су се одражавале и на њеној спољној политици, која се може окарактерисати као политика великих прохтева са врло малим могућности-ма. Италијанска буржоазија није била у стању да спроводи своју самосталну политику у одлучујућим часовима њене историје.²⁾

Пошто је планинама Динарског система оштро отсечена од Јадранског Мора, **Југославија** је увек била у знатно већој мери оријентисана на копно него на море. Мали број комуникација слабог капацитета које везују позадину са морем није дозвољавао да се наша спољна трговина одвија претежно морским путевима. Међутим, изградњом нових комуникација и преправком старих успоставиће се солидна веза целе земље са Јадранским Морем и задовољиће се све домаће потребе. Даљом изградњом трговачке морнарице наша земља може постати и јак привредни фактор у Средоземљу.

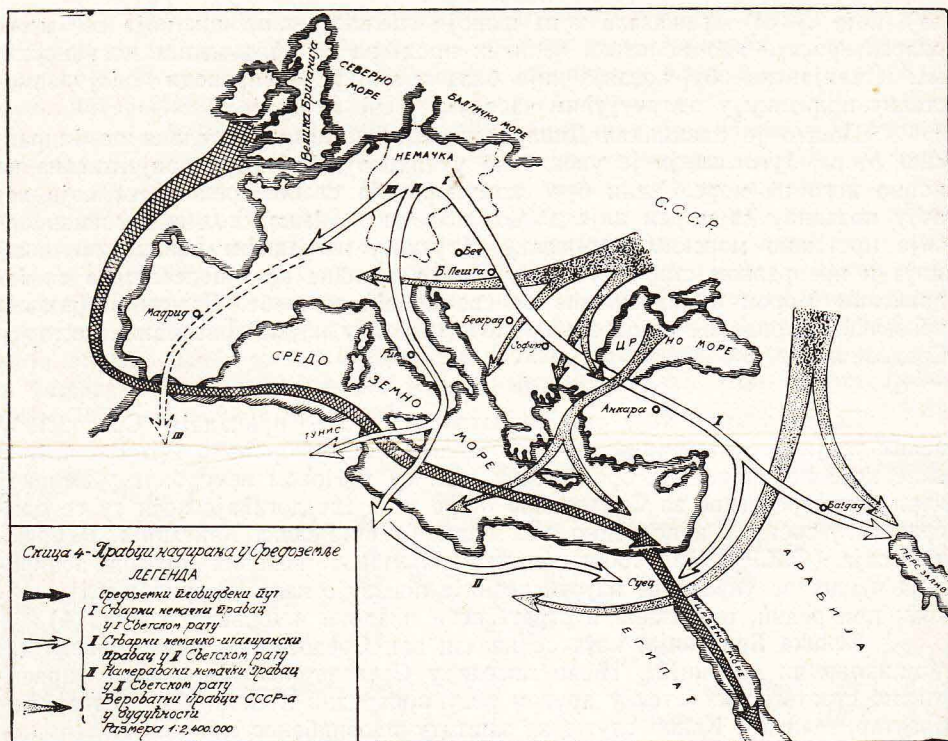
*

Поред земаља које смо разматрали и које припадају Средоземљу целим својим територијама или само делимично, говорићемо и о три велике силе које не припадају Средоземљу, али су у Новом веку биле у великој мери заинтересоване за Средоземно Море и за све догађаје који су се одигравали у њему и непосредно око њега. То су Велика Британија, Немачка и Русија (СССР). Међусобни геометриски однос њихових праваца аспирација и њихово укрштање најочигледније показује како се сукобљавају њихови привредни, политички и стратешки планови и циљеви, (скица 4).

Велика Британија, која се налази ван Средоземља, нема у њему ни доминиона ни колонија. Њени поседи у Средоземном Мору имају првенствено стратешки, а тек у другом реду привредни и економски значај. Гибралтар, Малта и Кипар служе за заштиту пловидбеног пута из Атлантског Океана, преко Средоземног Мора, у Индиски Океан и обратно. Политика Велике Британије у Средоземљу своди се, углавном, на очување овога пута. Енглези кажу: „Средоземно Море јесте и надаље остаје жила куцавица Империје“.

Из источног дела Средоземног Мора, као главне раскрснице, води неколико комуникационих праваца на исток и југ, као например: поморски пут кроз Црвено Море за Индију, Сингапур и Далеки Исток; поморски пут за Аустралију и Нови Зеланд (до овог потоњег може се доћи за исто време и преко Панамског Канала); поморски пут дуж источне обале Африке за колоније Уганда, Кенија и ка Јужноафричкој Унији; аутомобилски пут преко Сирије и Ирака ка Персиском Заливу и за Индију; ваздушни пут за Далеки Исток и Аустралију; Ирачки нафтовод који пролази кроз Сириску

²⁾ Главни задатак њене спољне политике увек је био да у право време приђе оној страни на којој је тренутно било више изгледа на успех, а да она сама при томе буде што мање ангажована. Тако је 1859 добила Ломбардију победама француске војске код Мафенте и Солферина, 1866 провинцију Венецију победом пруске војске код Садове (Храдец Кралове), иако је Италија била поражена на копну код Кустоце и на мору код острва Виса. У рату 1914 — 1918 године напустила је Тројни савез (Немачка, Аустрија, Италија) чији је члан била од 1873 године и пришла Антанти. Иако у том рату није постигла ниједан значајнији успех, а 1917 била чак и разбијена код Кобарида и одбачена на Пијаву, ипак је добила јужни Тирол, словеначке и хрватске територије у Словенском Приморју, у Истри и Далмацији. Из сличних мотива ушла је у Други светски рат на страни Хитлера, али са погрешним рачуном и катастрофалним резултатима.



Пустињу и којим нафта из Мосула долази до Хаифе у Израелу. Због тога се могу објаснити разноврсни политички и војнички напори Велике Британије за очување контроле над овом облашћу под разним видовима и формама (Египат, Ирак, Палестина, Кипар). Из истих разлога она је за време абисинске кризе концентрисала своју целокупну средоземну флоту у региону Александрије. То је разлог што у Енглеској постоји гледиште да би било боље изградити Кипар а напустити Малту, чија одбрана — услед изложености снажним ваздушним нападима — може бити доведена у питање.

С обзиром на велику дужину и малу ширину Средоземног Мора, као и на бочни положај Шпаније, Француске и Италије и њихових афричких поседу у односу на средоземни пловидбени пут (жили куцавици Британске Империје), постаје очигледно да се овај пут може одржати и осигурати против ваздушних, подморничких и осталих поморских напада на целој својој дужини само уз огромну надмоћност на мору и у ваздуху.

Иако је од Средоземног Мора била одвојена високопланинским ланцима Алпа и великом државом као што је била Аустро-Угарска, Немачка му је поклањала велику пажњу. Она је у правцу Средоземног Мора, још крајем XIX века, усмерила своју врло велику политичку и привредну активност, која је била позната под називом „Дранг нах Остен“. За то су постојали извесни географски и геополитички разлози. Пре свега, иако Немачка има излаз на Северно и Балтичко Море, оба мора могу се лако затворити у случају рата, као што се то догодило у Првом и Другом светском

рату. Кроз енглеску блокаду могли су се провући поједини ратни бродови, подморнице и авиони, али не и трговачки бродови.

Осим тога, и Северно и Балтичко Море, по привредном и културном развоју и устројству прибрежних земаља, не одговарају потребама немачке експанзије. Док је Француска пред својим вратима имала идеално прекоморје Северне Африке, које је слично Француској по клими и идеално за насељавање и експлоатисање, дотле је Немачка имала непосредне прекоморске суседе Велику Британију и скандинавске државе. Енглеска и Шведска, као индустријске земље, само јој могу конкурисати, а уколико би је скандинавске државе могле снабдевати каквим сировинама, то би било под много неповољнијим условима од размене добара са колонијама или протекторатима.

Иако је по природи оријентисана ка морима на северу Европе, Немачка је, из наведених разлога, тражила излаз на слободно море на другој страни, надајући се да ће добити области које би одговарале потребама њених привредних могућности. При томе је Немачкој ишао на руку постојећи савез са Аустро-Угарском, као и то што је у Аустро-Угарској тада био на власти немачки елемент, те се може рећи да је немачка експанзија ка Средоземном Мору и Блиском Истоку била заједничко дело обеју држава. Ова заједничка тежња испољавала се, углавном, у два маха: у извесним одредбама Берлинског уговора и у пројекту Багдадске железнице. 1903 године Немачка је успела да добије концесију за грађење познате Багдадске железнице, која би везивала Цариград (и Европу уопште) са Багдадом, односно Персиским Заливом. Иако је та пруга већим делом још 1924 пуштена у саобраћај, ипак је Немачка није могла користити због пораза у Првом светском рату. Томе треба додати окупацију Босне и Херцеговине и успостављање гарнизона у Новопазарском Санџаку, чиме је Аустро-Угарска стварала коридор ка Косову, долини Вардара и Солуну, и у исто време одвајала Србију од Црне Горе и онемогућавала јој излаз на море.

Хитлерови планови у погледу надирања ка Средоземљу и даље на исток и југ били су још фантастичнији од планова његових претходника. Освајање Средоземља требало је да буде само прва етапа у надирању ка Персиском Заливу и Индији, освајању целе Северне Африке, а потом продирању ка Рту Добре Наде, не само ради поновног освајања колонија изгубљених у Првом светском рату, већ и целе Африке. За извођење овог плана требало је најпре освојити прибрежне медитеранске земље, а потом истерати британске поморске снаге из Средоземља. У јуну 1940. Хитлер и његов италијански савезник стајали су на обалама Апенинског, а њихов једномишљеник Франко на обалама Пиринејског Полуострва. 1941 године Немачка и Италија успеле су да заузму Балканско Полуострво и Крит и на тај начин избили су у широком фронту на Средоземно Море спремни да остваре своје снове. Међутим, ток операција у Северној Африци, немачко-италијанска офанзива до Ел Аламејна, њихов пораз, отступање и коначна ликвидација немачко-италијанске афричке кампање — познати су.

Русија је била прва велика европска држава која је у Новом веку отпочела планску борбу за излаз на море. Почев од Петра Великог па до данас, њена спољна политика била је, углавном, посредно или непосредно, усмерена ка избијању на слободно топло море. Иако дужина њених мор-

ских обала износи око 13.000 км, ипак се њихов већи део редовно смрзава на Северном Леденом Мору, Беринговом, Охотском и Јапанском Мору до закључно са Владивостоком, тако да се може рећи да Совјетски Савез ни данас нема топлоту мора, пошто се и Балтичко Море смрзава. Осим тога, Црно и Балтичко Море могу се лако затворити од стране скандинавских држава, односно Турске, и отсећи од Океана. Тек за време Првог светског рата обраћена је пажња на крајњи западни део руске обале на Северном Леденом Мору око Мурманска, који се, благодарећи утицају Голфске Струје, никада не смрзава и преко кога је поглавито одржавана веза између Савезника и Русије, односно СССР, у Првом и Другом светском рату.

Тежња Русије за излазом на топло море нарочито се испољила у XIX веку. Руске намере у погледу Цариграда и Средоземног Мора испољиле су се и приликом закључења Сан Стефанског мира 1878 године, стварањем Велике Бугарске, која је требала да Аустро-Угарској затвори пут ка Цариграду. Стварање ове привидно независне балканске државе претставља само остварење руских империјалистичких планова, не водећи нимало рачуна о најосновнијим правима и интересима осталих балканских народа. И у току Првог светског рата код Руса је постојала тежња за освајањем Цариграда, Босфора и Дарданела, али за то нису имали довољно снага и средстава.

После Другог светског рата наставља се империјалистичка политика царске Русије. И данашња Бугарска, која је у сваком погледу потчињена Совјетском Савезу, треба да одигра улогу санстефанске Бугарске, тј. да послужи као отскочна даска за избијање Совјетског Савеза на Егејско Море и освајање Цариграда, Босфора и Дарданела. Захтев Совјетског Савеза да заједно са Турском учествује у управљању и заштити мореуза има за циљ избијање у Средоземно Море, док је његова политика у Ирану удмерена на Персиски Залив и Индиски Океан.

*

При разматрању Средоземља у његовој најновијој историској фази укратко ћемо се осврнути само на његове главне географске делове и поједине зоне, које данас имају, или могу имати, стратешки значај у евентуалним будућим заплетима. То су, углавном, европска обала Средоземног Мора, само Средоземно Море и његова афричка обала, а могао би се узети Блиски и Средњи Исток, пошто је и тај простор тесно повезан са Средоземљем, иако само делимично спада у њега.

Европска обала је најразуђенији део Средоземног Мора, пошто оно преко својих мањих мора — Лигурско, Јадранско и Егејско — најдубље залази у континент и на тај начин омогућава најлакшу везу са њим. Тако, на пример, на источни део европске обале изводи неколико праваца (из Мађарске и Румуније преко Хрватске и Словеније на Северни Јадран до Ријеке и Трста и даље преко пролаза између Алпа и Јадранског Мора у Северну Италију; из Бугарске преко Србије и Космета у Албанију; из Бугарске ка Егејском Мору и Цариграду), којима се најкраћим путем избија на Егејско и Јадранско Море, а самим тим и у источни базен Средоземног Мора. Успешним надирањем кроз долину р. По избија се код Ђенове на Лигурско Море, тј. и на обалу западног базена Средоземног Мора.

Средоземно Море је било и у будуће ће остати најбољи комуникациски правац којим ће се моћи обављати сав потребан дотур и евакуација

снага и материјала на јужном боку европског континенталног одбранбеног фронта, без обзира где ће се налазити његови предњи одбранбени појасеви. Оно претставља најкраћи и најбољи пут којим се најбрже може упутити помоћ Блиском и Средњем Истоку. Овим путем, у исто време, транспортују се са истока на запад огромне количине нафте из Ирака, Ирана и Арабије. Најзад, оно претставља најбољу везу између Европе и Африке и између његове северне и јужне обале.

Из Црног Мора у Средоземно Море изводи само један поморски оператиски правац, и то преко Босфора, Мраморног Мора и Дарданела тако да га Турска у свако доба може затворити. Пробијање поморских снага кроз мореузе веома је тешко, те изгледа да је обилазак мореуза европском, а евентуално и малоазиском обалом, много повољнији.

Поред одличног комуникациског и рокадног правца, Средоземно Море може да послужи и као одличан оператиски правац како у дефанзивном, тако и у офанзивном смислу. У случају офанзиве, непријатељ ће у прво време настојати да помоћу својих ваздухопловних снага и подморница осигура контролу источног базена са тежњом да онемогући саобраћај на мору уопште и пресече поменути светски пловидбени пут преко Суецког Канала и Црвеног Мора. А онај који обезбеди сигурну контролу над воденом површином Средоземног Мора може лако да изводи све врсте операција — поморске и сувоземне, дефанзивне и противофанзивне.

Огроман значај Средоземног Мора види се и по томе што су у њему одувек били заинтересовани не само народи и државе Средоземља, већ и народи далеко у унутрашњости континента, који су у Старом, Средњем и Новом веку (сеоба народа, најезде Арапа и Турака и експанзија Велике Британије, Немачке и Русије, односно СССР) продирали ка Средоземном Мору. Значајно је да је у Новом веку главну улогу у Средоземном Мору играла Велика Британија, која географски не припада Средоземљу и да су највеће напоре за његово освајање чиниле оне земље које се не налазе у непосредној вези са њим (Виљемова и Хитлерова Немачка и Романова и Стаљинова Русија).

Афричка обала обухвата релативно узан сувоземни појас земљишта између Средоземног Мора и северних афричких пустиња, који је гушће насељен, плоднији и са извесним бројем комуникација. На целој својој дужини, од Суеца до Атлантског Океана, она може послужити за разне случајеве и улоге (као например за концентрациске просторије стратегиског значаја, добро заштићене и сигурне, за базе са којих се може штитити поморски и ваздушни саобраћај, за позадинска пристаништа из којих се може вршити снабдевање фронта морем или обалом итд.).

Блиски и Средњи Исток. Источни део афричке обале Средоземног Мора обухвата већину земаља Блиског Истока: Турску (малоазиски део), Сирију, Либан, Израел и Египат. Остају још Ирак, Трансјорданија, Арабија и Иран. У вези са афричком обалом, Блиски Исток претставља погодну зону за надирање ка Атлантском Океану јужно од Средоземног Мора и за обилазак целокупног европског одбранбеног система. Осим тога, успешном офанзивом у овој зони секу се поморске, сувоземне и ваздушне везе које из Средоземља воде у Индиски Океан. Афричка обала са Блиским и Средњим Истком претставља мост преко кога се из области северно од Црног и Каспског Мора улази у источно Средоземље и прелази на афрички кон-

тинент и у исто време пресеца коридор којим пролазе светске саобраћајне линије између Запада и Истока.

Средоземље се налази на десном боку европског континенталног одбранбеног појаса који се протеже од Скандинавског Полуострва преко Средње Европе до Средоземног Мора. После увлачења Турске у овај одбранбени систем, и ако би успели покушаји да у њему учествују и остале земље Блиског и Средњег Истока, тај би се одбранбени појас продужио у Малу Азију и Северну Африку, тако да Средоземно Море тада не би више било на боку, већ у средини Европско-азиско-афричког ратишта. Оно би у том случају претстављало одличан комуникацки правац огромног капацитета са веома повољним правцем протезања (запад—исток), са сигурним боковима и врло добрим и сигурним везама са позадином и великим делом европског и азиског, а, по потреби, и афричког стратегског фронта. Продужењем преко Суецког Канала и Црвеног Мора, у вези са разумењем источног базена Средоземног Мора, Блиског и Средњег Истока, тај комуникацки правац омогућава западним океанским силама да своје снаге брзо и еластично померају дуж целог огромног фронта од Шпицберга до Индиског Океана, па и даље ако затреба, и да у потпуности искористе своју велику поморску стратегиску покретљивост. Према томе, Средоземље претставља и одличан рокадни правац светско-стратегског значаја.

Сједињене Америчке Државе брзо су осетиле и уочиле огроман значај Средоземног Мора и Блиског и Средњег Истока и у ту област упутиле своје јаке поморске и ваздухопловне снаге и предузеле низ других мера (изградња поморских и ваздухопловних база, организација и наоружање Турске и Грчке армије, увлачење Шпаније у Североатлантски и Средоземни пакт). Све те мере имају за циљ да се сигурно затвори средоземна оперативна зона на некој линији што даље на истоку, да се заштити светска комуникациска линија Атлантски Океан—Средоземно Море—Индиски Океан—Тихи Океан и да се заштите економски интереси САД у Средоземљу и на Блиском и Средњем Истоку (нафта).

После Другог светског рата Средоземље и Средоземно Море задржали су и даље свој светски значај не само као географско-стратегиске и економске важне територије и важан светски пловидбени пут, већ и као једно од вероватних значајних ратишта у евентуалном будућем рату и светских жаришта великих политичких и социјалних превирања. У Средоземном Мору ни сада не игра главну улогу ниједна од земаља Средоземља, па чак ни европска земља, већ САД. А та чињеница још више потврђује светски значај Средоземног Мора и Средоземља.

Средоземље, Блиски и Средњи Исток не претстављају неку хомогену и чврсту целину која би са успехом могла да одигра своју одбранбену улогу у евентуалном будућем рату. Координација свих снага Средоземља наилази на многе потешкоће; оне проистичу из младог национализма, религиозног фанатизма, историских аспирација и друштвеног превирања. Док су поменуте потешкоће схватљиве код младих североафричких и малоазиских земаља и народа, овакве појаве не могу се оправдати на европској обали Средоземног Мора где се пропале империјалистичке и иредентистичке тенденције још увек потхрањују верским и националним шовинизмом и поткрепљују аргументима из доба Римске Империје.